

7. В Сальвадорі вперше за історію біткоїна його визнали платіжним засобом. *Loyer Hunt*. 2021. 9 червня. URL: <https://loyer.com.ua/uk/v-salvadori-vpershe-za-istoriyu-bitkoyina-jogo-vyznaly-platizhnym-zasobom/>.

8. Дмитрієнко Ю.М. Основні етапи боротьби з транснаціональною організованою злочинністю як законодавчі цикли формування соціальної активності української правової свідомості. *Актуальні проблеми політики*. 2004. № 20. С. 112-122.

9. Жаровська Г.П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. 593 с.

10. Жерж Л.А. Імплементация в Україні позитивного зарубіжного досвіду запобігання злочинам, пов'язаних з незаконною трансплантацією. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2(14). С.286-302.

11. Завидняк І.О. Особливості криміналістичної характеристики економічних транснаціональних злочинів, вчинених із використанням сучасних комп'ютерних технологій. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2021. С. 178-183. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/252536/249808>.

12. Завидняк І.О. Учинення економічних транснаціональних злочинів шляхом незаконних операцій, пов'язаних із неправомірним доступом до комп'ютерної мережі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2021. № 54. Т. 2. С. 92-95.

13. Лужецька О.Р. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики вимагання. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2014. № 2(65). С. 202-207.

14. Мірошніченко М., Денков Д. Діряве ембарго. Як Росія обходить санкції на імпорту зброї. *Економічна правда*. 2022. 22 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/22/686100/>.

15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

16. Сословський В.Г., Косовський І.О. Ринок криптовалют як система. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2016. С. 236 -246.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.2.22>

ТЕРЕХОВ В.Ю.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОБОТИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

SOME FEATURES OF LAW ENFORCEMENT ORGANIZATION'S FULFILMENT UNDER INFLUENCE OF EUROPEAN UNION LAW

У статті аналізу піддано питання роботи правоохоронних органів України в умовах дії права Європейського Союзу. Отримання рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі вимагає переформатування концепції роботи правоохоронних органів із одночасним наближенням до права Європейського Союзу.

Рішення Європейського суду з прав людини мають, зокрема, інструктивне значення для правоохоронної роботи забезпечуючи обов'язкову перевірку на предмет пропорційності втручання, дотримання формальних вимог процедури, роз'яснення наслідків прийнятого рішення особі, правостановище якої обтяжується.

© ТЕРЕХОВ В.Ю. – кандидат юридичних наук, адвокат

У індивідуальних кейсах практика Європейського Суду з прав людини може бути використана для оцінки правомірності втручання посадовими органами у приватне життя людини. Спираючись на типові рішення щодо обмеження прав людини правоохоронним органом необхідно обґрунтувати, щоб можливість такого втручання була не лише передбачена законом, а й здійснювалась задля досягнення легітимної мети, якою завжди є захист певних цінностей. На наш погляд, інтеграція таких вимог посилить мотиваційну складову процесуальних дій, що не тільки важливо для ефективного розслідування кримінальних проваджень, а й має вагоме значення для прийняття кінцевого рішення судом у питаннях законності обвинувачення.

Обґрунтовується застосування широкого та вузького підходу до впливу практики Європейського Суду на національну правозастосовну та правоохоронну функції. Вузкий є виконанням вимог Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та передбачає такі форми: обов'язковість виконання рішень Європейського Суду з прав людини у справах проти України; усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського Суду з прав людини. Широкий передбачає трансляцію судової практики через ухвалені рішення в індивідуальних справах на соціальний, культурний, інформаційний, виховний контекст правозастосовної та правоохоронної функції держави загалом.

Враховуючи відсутність єдиної системи підготовки працівників правоохоронних органів, в Україні необхідно розглянути можливість розробки та впровадження окремого курсу занять щодо вивчення практики Європейського Суду з прав людини у питаннях, які стосуються виконання службових обов'язків при забезпеченні правопорядку та проведенні поліцейських заходів. Завданням останньої передбачається підвищення обізнаності діючих правоохоронців та слухачів вищих навчальних закладів у європейським стандартах правоохоронної роботи.

Ключові слова: *право Європейського Союзу, правозастосування, судової практика, правоохоронна інституція, законність, правова система.*

In this article is analyzed the issue of the work of law enforcement agencies of Ukraine under the conditions of the European Union law. Obtaining a decision to grant Ukraine the status of a candidate for membership in the European Union requires reformatting the concept of work of law enforcement agencies with simultaneous approximation to EU law.

It is possible to note the instructive value of the decision of the ECHR: a mandatory check for the proportionality of the intervention; compliance with the formal requirements of the procedure; clarification of the consequences of the decision of the person whose legal status is encumbered.

In individual cases, the practice of the ECHR can be used to assess the legality of interference by official bodies in a person's private life (right). Relying on typical decisions regarding the restriction of human rights by a law enforcement agency, it is necessary to substantiate that the possibility of such intervention is not only provided for by law, but also carried out in order to achieve a legitimate goal, which is always the protection of certain values. On our mind, the integration of such requirements will strengthen the motivational component of procedural actions, which is not only important for the effective investigation of criminal proceedings, but is also of great importance for the adoption of a final decision by the court on the legality of the accusation.

In this article is analyzed the application of a broad and narrow approach to the impact of EU practice on national law enforcement and law enforcement functions. The narrow approach corresponds to the fulfillment of the requirements of the Law of Ukraine "On the Implementation of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights" and provides for the following forms: mandatory implementation of ECHR decisions in cases against Ukraine; elimination of the causes of Ukraine's violation of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

and its protocols; introduction of European human rights standards into the Ukrainian judiciary and administrative practice; creating prerequisites for reducing the number of applications to the ECHR. A broad approach involves translating the ECHR experience through its decisions into the social, cultural, informational, educational context of the law enforcement and law enforcement function of the state.

Due to the lack of a unified training system for law enforcement officers in Ukraine, it is necessary to consider the possibility of developing and implementing a separate training course on studying the practice of the ECHR in matters related to the performance of official duties in ensuring law and order and conducting police operations. The purpose of such a Program is to increase the legal awareness of active law enforcement officers and students of higher education institutions in international standards of law enforcement work.

Key words: *European Union law, law enforcement, judicial practice, law enforcement institution, legality, law system.*

Вступ. Отримання рішення про надання статусу надання Україні статусу кандидата на членство в Європейського Союзу (далі – ЄС) вимагає переформатування концепції роботи правоохоронних органів із одночасним наближенням до права ЄС. Що стосується правозастосовної діяльності, то одним із найбільш авторитетних установ захисту прав та основоположних свобод людини є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Рішення ЄСПЛ є орієнтирами кращих стандартів правоохоронної роботи в усіх європейських країнах.

За даними аналітичного центру *Bot&Partners*, протягом 2018–2020 років кількість скарг проти України постійно збільшується (1588, 3050, 4278 відповідно [12]). Значну долю охоплюють скарги на порушення прав людини. Така ситуація потребує вжиття ефективних заходів щодо запобігання випадкам порушень Конвенції шляхом більш широко тлумачення та інтеграції практики ЄСПЛ у процесуальну та управлінську роботу правоохоронних органів. Дотримання рекомендацій ЄСПЛ є універсальною формою інтеграції національної правоохоронної системи в правову систему європейських держав.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі практики ЄСПЛ та її впливу на правозастосовну діяльність правоохоронних органів в Україні за умов наближення України до вступу в ЄС.

Результати дослідження. Питання впливу права Європейського Союзу на вітчизняну правову систему не є новим і це очевидно виходячи із того, що Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прийнятий ще у 2006 році. З того часу закріплено чотири стержні інституційного впливу практики ЄСПЛ на національну правореалізаційну діяльність:

- обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ у справах проти України;
- усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї;
- впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини;
- створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [6].

Статтею 3 Європейського кодексу поліцейської етики встановлено, що поліцейська діяльність має відповідати як національному законодавству, так і відповідним міжнародним стандартам. Серед міжнародних норм особливе значення посідає Європейська конвенція з прав людини та пов'язані з нею правові інструменти [7]. Фактично зазначене положення засвідчує про обов'язковість використання права ЄС, яке діє, в тому числі, через рішення ЄСПЛ. Поліцейські органи з метою гармонізації та забезпечення єдності європейської правової традиції зобов'язані дотримуватися єдиних стандартів тлумачення основоположних прав людини.

У науковій літературі досить часто рішення Європейського Суду асоціюють із формами прояву права ЄС. О. Чернецька та О. Андрійченко приходять до висновку, що рішення Європейського суду є особливою формою прецеденту, що створюється наднаціональним органом, і є обов'язковою для держав-учасниць Конвенції [1, с. 286]. Мається на увазі не буквально розуміння прецеденту як імперативного наслідування, а як орієнтиру у вирішенні аналогічних справ.

Заслугує на увагу позиція О. Толочко про те, що рішення ЄСПЛ послідовно формують певний стандарт у правовому процесі, а також сприяють виробленню правових орієнтирів для судів у спірних питаннях здійснення правосуддя в галузі прав людини на різних напрямках правового впливу на національне законодавство [11, с. 91].

Як одну із засадничих сфер застосування, слід констатувати необхідність інтеграції практики ЄСПЛ в реалізації принципів роботи правоохоронних органів. Також згідно з частиною 5 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [2]. Формою дотримання принципу верховенства права є прийняття законних, обґрунтованих процесуальних рішень суб'єктами кримінального процесу. Іншою стороною є дотримання вимоги якості закону, яким передбачається втручання у права особи та свободи людини і громадянина. Так, у справі «Михайлюк та Петров проти України» ЄСПЛ зазначає, що вираз «згідно із законом», насамперед, вимагає, щоб втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе [9]. Транслюючи на процесуальну поведінку посадових осіб правоохоронних органів, можна відмітити інструктивне значення вищенаведеного рішення ЄСПЛ:

- обов'язкова перевірка на предмет пропорційності втручання;

- дотримання формальних вимог процедури;

- роз'яснення наслідків прийнятого рішення особи, правостановище якої обтяжується.

Суттєвим чинником, який обумовлює необхідність широкого використання правотворчості інституції ЄСПЛ, у тому числі, в роботі правоохоронних органів, є стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Нею передбачено застосування національними судами практики ЄСПЛ як джерела права [6].

Також обмеженням є підхід, який зазначає А.А. Марченко, що Конвенцію та рішення Суду необхідно застосовувати не у будь-якому випадку, а лише за наявності певних умов:

- у разі невідповідності національного законодавства положенням Конвенції та протоколів до неї;

- за наявності в національному законодавстві правових «прогалин» щодо прав людини та основних свобод, визначених у Конвенції та протоколах до неї;

- для кращого розуміння тих положень національного законодавства, до яких було внесено зміни або доповнення на підставі рішень Суду;

- для реалізації на практиці таких основних принципів Конвенції, як верховенство права, справедливість, справедливий баланс, справедлива сатисфакція, оскільки в законодавстві нашої країни це досить нові критерії [4].

Буквально конретизувати зміст останнього критерію досить складно, тому що термін «на практиці» в юридичному лексиконі не вживається. В той же час, ідея наслідування практики ЄСПЛ для застосування в правових принципах правоохоронної роботи досить важлива, оскільки:

- забезпечується єдиний підхід до розуміння усталених фундаментальних засад, що може знайти конкретне застосування в процесуальній та управлінській роботі;

- аналіз справ проти України є індикатором порушень, неправильного застосування принципів та вектором подальшого розвитку правоохоронної системи;

- дотримання міжнародних стандартів національними правоохоронними органами – це втілення проєвропейського курсу держави, визначеного Основним Законом;

- відбувається обмін з іншими функціями (соціальна, аксіологічна) у відносини із виконання державою обов'язку перед громадським суспільством;

- підвищується рівень освіченості та правової культури посадових осіб правоохоронних органів.

У Рекомендаціях (2001) № 10, ухвалених Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року більшість європейських поліцейських організацій, крім забезпечення правопорядку, виконують також соціальні і сервісні функції в суспільстві [7]. Втім допомога населенню, на погляд експертів Ради Європи, в першу чергу, повинна проявлятися у політиці *commuting policy*, тобто, сприянню у реалізації правоохоронних потреб.

О. Легка вважає, що практика Європейського суду з прав людини є засобом так званого «динамічного юридичного тлумачення» [3, с. 122], тобто, сучасним стандартом дотримання прав та основоположних свобод, універсал якого визначений конвенційним актом. На наш погляд, вчена акцентує увагу на постійному зверненні до рішень ЄСПЛ, які відображають саме актуальний підхід до тлумачення охорони прав та свобод. Незважаючи на те, що практика ЄСПЛ у більшій мірі є усталеною, нові рішення можуть давати оцінку сучасним відносинам, наприклад, тим, що виникають при обов'язковій вакцинації при COVID-19.

Верховний Суд України посилається на практику ЄСПЛ при вирішенні питань щодо обмеження обсягів прокурорських функцій у некримінальних справах, зокрема, у справах:

Ruiz-Mateos v. Spain; Lobo Machado v. Portugal; Vermeulen v. Belgium; Van Orshoven v. Belgium; KDB v. the Netherlands.; Göç v. Turkey; Kress v. France; Emine Araç v. Turkey та Miran v. Turkey [14].

Як постійно підкреслює у своїй практиці ЄСПЛ абсолютна заборона катування є імперативною нормою міжнародного права, оскільки це відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України». ЄСПЛ дійшов висновку, що гр. Нечипорук став «жертвою особливо серйозних і жорстоких страждань, які були здійснені в ході допиту, в тому числі, шляхом використання електричного струму. Такі дії слідства були кваліфіковані як катування [10]. У справі «Гонгадзе проти України» ставлення органів слідства до родичів загиблого спричинило дружині загиблого, яка виступала заявницею, та її сім'ї душевних страждань і становило порушення статті 3 Конвенції, яке було кваліфіковано як поведіння, що принижувало гідність [8].

Аналізуючи прецедентну практику ЄСПЛ проти України, в органах прокуратури приходять до висновку, що, окрім явного фізичного насилля, основними недоліками розслідування правоохоронними органами України скарг на жорстоке поведіння з боку суб'єктів владних повноважень є наступне:

- брак незалежності/неупередженості осіб, які проводять розслідування або залучаються до його проведення;
- брак невідкладності, швидкості і ретельності розслідування;
- незалучення потерпілого до процесу розслідування (брак прозорості) [5, с.10-11].

Належний захист держави від жорстокого поведіння з боку працівників правоохоронних органів та установ тимчасового ув'язнення, на думку ЄСПЛ, відображається не тільки абсолютною забороною, а й дотримання особливих процедур захисту. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ визнав, що практика суду відмовляти у розгляді скарги про погане поведіння з посиланням на те, що така скарга має розглядатись в ході розгляду судом справи за обвинуваченням заявника, є неналежною [10]. Таким чином, розгляд кожної скарги на неналежне (жорстке) поведіння має супроводжуватись відкриттям окремої процедури чи то за участю належного адміністративного юрисдикційного органу.

У відносинах, які охоплюють примусове тримання за медичними чи психологічними розладами ЄСПЛ також суттєво вплинув на роботу вітчизняних правоохоронних органів. У низці рішень Європейського суду містяться правові позиції щодо незаконності тримання під вартою з медичних або соціальних підстав, передбачених п. «е» ч. 1 ст. 5 Конвенції, зокрема при затриманні психічно хворих (рішення ЄСПЛ у справах Станев проти Болгарії; Д.Д. проти Литви; Кальвейт проти Німеччини; Штукатуров проти Росії; Варбанов проти Болгарії; Вінтервепт проти Нідерландів та ін.). Згідно з останніми, людина не повинна позбавлятися волі, доки не доведено, що вона є хворою. Психічна хвороба має бути такого ступеня та характеру, які б виправдовували обов'язкове позбавлення волі. У рішенні ЄСПЛ у справі Бюр проти Чеської Республіки зазначено, що будь-яке незаконне обмеження свободи особи з психічними розладами, навіть на нетривалий час, може бути визнано катуванням або жорстоким поведінням [13, с. 51-53].

ЄСПЛ дає відповідь на складні питання, які пов'язані із застосування сили. В процесі службової діяльності, співробітниками поліції можуть бути застосовані спеціальні засоби, вогнепальна зброя, що може мати наслідком позбавлення життя.

В контексті тлумачення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, можна виокремити інші напрямки впливу ЄСПЛ на правоохоронну діяльність:

- 1) безпековий – встановлення гарантій права на непозбавлення життя в результаті вжиття поліцейських заходів та, водночас, критеріїв допустимості застосування сили;
- 2) нормативний – розвиток нормативно-правового забезпечення застосування поліцейських заходів (інструкцій);
- 3) фахово-професійний – встановлення обов'язковості кваліфікації навичок поведень із вогнепальною зброєю для працівників правоохоронних органів.

При цьому, в роботі правоохоронних органів практика ЄСПЛ може бути правовим орієнтиром для:

- 1) застосування принципів правоохоронної, адміністративної та кримінальної процесуальної діяльності;
- 2) правил поведіння із особами, які перебувають під контролем держави;
- 3) стандартів медичного, побутового забезпечення осіб, свобода яких тимчасово обмежується;
- 4) дотримання критерію «розумності строків» в ході проведення процесуальних дій;

- 5) дотримання умови легітимної мети при застосування правообмежувальних заходів;
- 6) якості сервісної роботи.

Висновки. Враховуючи відсутність єдиної системи підготовки працівників правоохоронних органів в Україні необхідно розглянути можливість розробки та впровадження окремого курсу занять щодо вивчення практики ЄСПЛ у питаннях, які стосуються виконання службових обов'язків при забезпеченні правопорядку та проведенні поліцейських заходів. Метою такої Програми є підвищення правової обізнаності діючих правоохоронців та слухачів вищих навчальних закладів у європейських стандартах правозастосовної роботи.

Список використаних джерел:

1. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 284-288.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
3. Легка О. Динамічне юридичне тлумачення: практика Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 119-123.
4. Марченко А.А. Поняття судового прецеденту та його місце у правовій системі України. *Митна справа*, 2013. № 5. Ч. 2. Кн. 1. С. 26-32. URL: (baas.gov.ua)
5. Пам'ятка щодо типових порушень при проведенні перевірок про катування та нелюдського поводження під час досудового слідства, які призводять до звернень громадян до Європейського суду : схвалено методичною радою при прокуратурі Миколаївської області. Протокол № 3 від 06.0.2013. 11 с.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>.
7. Рекомендація Rec(2001)10 Комітету міністрів державам-членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики : ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні Уповноважених представників міністрів. URL: Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukraine.pdf (hrea.org).
8. Справа «Гонгадзе проти України» (Заява № 34056/02) : Рішення; Рада Європи від 08.11.2005. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_420.
9. Справа «Михайлюк та Петров проти України» (Заява № 11932/02) : Рішення; Європейський суд з прав людини від 10.12.2009. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_500.
10. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : Рішення; Європейський суд з прав людини від 21.04.2011. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_683.
11. Толочко О. Практика Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 86-94.
12. Україна вийшла з трійки країн, з якими найчастіше судяться в Європейському суді з прав людини : відомості, опубліковані в веб-ресурсі *OpenDataBot* від 30 серпня 2021. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/european-court>.
13. Участь прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру : Методичні рекомендації, схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України (протокол № 2 від 24 квітня 2015 року). 96 с.
14. Ян Берназюк. Міжнародні стандарти участі прокурора у судовому провадженні поза межами кримінального процесу. *Судебно-юридическая газета*. 2020. URL: <https://bit.ly/2UuFsmk>.